

ABLONCZY BALÁZS

Ribillió északon*

Egy Szent István-napi verekedés 1929-ben

A honi történetírásban a franciaországi magyar emigráció történetének kutatása nem tartozik a preferált témák közé. Amikor végre kellő historiográfiai távlat nyílt, e témákkal csak a munkásmozgalom-történet szempontjából illet és lehetett foglalkozni, s a bennük való elmerülés amúgy sem kecsegtetett nagyobb történeti szintézis ígéretével. A helyzet 1990 után sem változott gyökeresen, az emigrációtörténet ezen szeletének feltárása nagyjából ugyanott rekedt meg. Franciaországban pedig legfőképpen néhány, szakdolgozati szintig eljutó feltárás született, ezek súlypontja is inkább 1945 utánra esik. Ebben a tényben nyilván szerepet játszanak a nyelvi korlátok, valamint az is, hogy a bevándorlás csúcsideszakában sem volt nagyobb a magyar közösség néhány tízezer főnél, s mint ilyen, intézményesültségben össze sem vethető az orosz, a lengyel, a portugál vagy az olasz nemzetiségűek, illetve újabban a Távol-Keletről és a Maghreb-országokból érkező migránsok tömegével.¹

Az alábbiakban egy szinte véletlenül meglelt esetről igyekszem kibontani a franciaországi magyar emigráció történetének néhány alapmotí-

vumát, reflektálok a hozzá fűződő historiográfiai toposzokra, és megpróbálom felfejteni a történetekben szereplők társadalmi, politikai motivációit. Hipotézisem szerint egy északi iparvárosban lezajlott verekedés és annak tálalása, kezelése nemcsak az eseményről mond el sokat, de megmutatja a korszak Magyarországnak saját gazdasági és politikai emigránisaival kapcsolatos előfeltevéseit, elvárásait és egyes szervezetek, egyének instrumentalizációját is.

A csata

Arra a kérdésre, hogy mi történt, nem lehetetlen a válaszadás, de kissé komplikált. 1929. augusztus 18-án délután a roubaix-i magyarok egy csoportja Szent István napját ünnepelte a városközponttól nem messze levő kultúrotthonban, a rue Saint-Antoine-on. Ezt a helyiséget az ott élő magyarok patrónusa, a tehető gyároscsaládból származó vénkisasszony, Louise Derville bocsátotta az északi iparváros katolikus magyarjait tömörítő Szent István Kör rendelkezésére. Az ünnepségsorozat pontos menetrendjét nem ismerjük, csak az 1928-as program maradt fenn: ebben szerepelt ünnepi mise, díszközgyűlés, kultúrest, majd táncmulatság. A misét Kurcz Imre, a szombathelyi püspök által a helyiek lelki gondozására kiküldött plébános celebrálta, a kultúrműsor gyerekszereplőit Logojda Mária és Tergina Irén missziós nővérek tanították be, a rendezésre pedig Ölvedi László, a Párizsi Magyar Egyesület által kiküldött titkár ügyelt. A később keletkezett nyomozati adatok szerint este fél hét körül mintegy ötven-hetven, túlnyomórészt magyar férfiból álló csoport jelent meg a bejáratnál. Pálinkás Géza gondnokot fejbeverték, majd mintegy húsz fő kint maradt a kultúrotthon előtti járdán (ügyelve arra, hogy a bentiek nehogy erősítést kapjanak), és mintegy harmincan-ötvenen benyomultak az épületbe. Itt előbb az Internacionálét kezdték énekelni, majd összehasogatták a ruhatárban őrzött ruhákat, és nekiláttak összetörni a berendezést. A zajra az emeleti előadóteremből kitódultak a katolikus munkáskör tagjai, és megpróbálták visszaverni a támadást. A támadók kezében hamarosan bokszer, kések és más ütő-vágó szerszámok jelentek meg, és az épület lépcsőházában elkezdett verekedés alakult ki, amelynek során a lépcsőfeljáró egy részét is összetörték. Mintegy félórás küzdelem után a benti, körülbelül százötven fős tömeg férfitagjai kiszorították a támadókat. Eközben tizenötven (más források szerint tizenhatan) sebesültek meg, közülük hatan súlyosabban (a támadók közül egy könnyebben megsérült). A magyarok pártfogója, Louise Derville is kapott egy

* A dolgozat a Bolyai Ösztöndíj támogatásával készült. Köszönöm a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) igazgatójának, Zalai Katalinnak és munkatársainak szívélyes segítségét.

¹ Ugyanakkor van példa kisebb kolóniák szereplésére a historiográfiai mezőben. Lásd Jean-Philippe NAMONT: The Czechoslovak Colony in France – Stakeholder in the Relationship between France and Czechoslovakia in 1914–1940. *Slovak Foreign Policy Affairs*, 2005. ősz. 95–110.; Uő: Le Sokol de Paris. Lieu de sociabilité des Tchecoslovaques en France entre 1892 et 1948. *Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin*, n° 16 (2003. ősz) <http://ipr.univ-paris1.fr/spip.php?article229>. A két háború közötti magyar emigrációról Benjamin Janicaud, a nizzai egyetem doktorandusza tartott néhány konferencia-előadást, viszont csak egy rövidebb szöveget publikált: L'immigration hongroise en France au XXème siècle (1919–1989) – Vie politique et associative. *Historiens & Géographes*, n°383 (2003. július–augusztus). 311–323.

pofont, másokat összeszurkáltak (mint Ölvedi titkárt), többen zúzódásokat szenvedtek. A csetepaté után értesített rendfenntartó erők még az éjszaka folyamán nekifogtak begyűjteni a tetteseket, egy nappal később már hat ember volt előzetes letartóztatásban, és megtörténtek az első kihallgatások, sőt szembesítések. A vizsgálóbíró már 19-én kiszállt a helyszínre, hogy rekonstruálja a körülményeket.² Elfogták a vezetőket, s az 1929 októberében tartott bírósági tárgyalás során a tizenkét vádlottból tizenegyet három hónap és másfél év között börtönbüntetésre ítélték, egy embert felmentettek. A vádlottakat még az okozott anyagi és fizikai károk megtérítésére is kötelezték. Szomorú utójátéka a történetnek, hogy az egyik elítélt, Molnár Márton 28 éves rakodómunkás öngyilkos lett. Temetése kommunista tüntetésre adott alkalmat Wattrelos-ban (Roubaix mellett), 1930 áprilisában.

A csatakép

Mielőtt a történetek hátterét, elő- és utóéletét feltárnám, az eseményekkel kapcsolatban érdemes áttekinteni két konkurens historiográfiai interpretációt. A Párttörténeti Intézet kutatója, Pécsi Anna – számos előtanulmány után – 1982-ben jelentette meg szintézisét a két világháború közötti franciaországi magyar munkásmozgalom történetéről, s ebben külön alfejezetben foglalkozott a Roubaix-ban történtekkel, *A roubaix-i véres Szent István-nap* címmel.³ E lapokon, részben az általam is használt forrásbázis alapján a korabeli kommunista propagandával teljesen megegyezően interpretálta a történeteket: a kommunista párthoz köthető támadókat szerinte törbe csalták, a katolikus körben felkészültek a megjelenésükre, „késekkel, gumibotokkal felszerelve várták a baloldali magyarokat”, akik azonban állták a sarat, mert „több ütést adtak, mint amennyit kaptak”. Szövegének felvezetésében az affér egyfajta önvéde-

lemnek tűnik, amely a hivatalos Magyarország eszméinek folyamatos térnyerését volt hivatva korlátozni és megszüntetni azt a provokációt, amelyet a Szent István Kör jelentett. Pécsi interpretációjában a munkásokra a „jogos önvédelem” és a csapda ellenére lecsapott a francia rendőrség, s a bírósággal együtt határozott osztályérdekeket szolgált a büntetés kiszabásakor. A szenvedéstörténetet kikerekítve Molnár Márton halálát is úgy állította be, mintha a francia fegyőrök dobták volna ki a börtönablakon, s nem önkezével vetett volna véget életének.⁴ Hozzá kell tennünk, hogy ennek az egyoldalú és „vonalas” megközelítésnek már a megjelenéskor akadtak kritikussai: Johancsik János a Párttörténeti Intézet folyóiratában így fejezte ki nemtetszését: „Mégis a történeti értékelés bizonytalanra válik, amikor a mozgalom résztvevőinek bátor elszántsága, hősiek áldozatvállalása téves irányvonal érvényesítését célzó akciókban jut kifejezésre. Így például az 1929-es Szent István-napi ünnepség megzavarásának leírása és értékelése zavarba ejtheti a mai olvasót.”⁵ Pécsi tehát teljes egészében azonosult a korszak párttörténetírásának beszédmódjával, erősen szelektálta a rendelkezésére álló forrásokat (a Magyar Országos Levéltár, valamint az Archives Nationales iratait, amelyeket valószínűleg ő maga filmeztetett le Párizsban és készített hozzájuk segédletet a Párttörténeti Intézetben stb.), s mindenben elfogadta Karikás Frigyesnek, az esetről jelentő magyar pártfunkcionáriusnak, majd a kommunista sajtónak és brosúroidalomnak az esetről szóló leírásait. Mindezt azonban a korszak tudományosságában megszokott nyelvezetben, az elvárt (bár néha kissé nehezen visszakövethető) jegyzetapparátussal írta meg, s noha a nevek leírásával is bajban volt néha (Kurcz, Ölvedi, Wolf pártmegbízott esetében), műve sztenderd akadémiai mintákat követ, s úgy tűnhet, hogy a munkásmozgalom-történet sablonjaitól megszabadítva az elbeszélés hiteles választ adhat a „mi történt?” kérdésre.

Más a helyzet Boróvi József (1917–2005) teológus, kánonjogász munkájával.⁶ A jól tagolt egyháztörténeti mű vonatkozó fejezete – annak ellenére, hogy szerzője kutatott a szombathelyi püspökség levéltárában és a Magyar Országos Levéltárban, s feldolgozta a kor sajtóanyagának egy részét is – egyszerűen nem tud a roubaix-i incidensről. (Forráskezelése

⁴ Uo. 131.

⁵ *Párttörténeti Közlemények*, 1983/1. 203. Ezzel is jelezni szeretném, hogy céloom nem valamiféle historiográfiai igazságtétel kierőszakolása.

⁶ Boróvi József: *A franciaországi magyar katolikus lelkiességek története. I. k 1925–1945*. Szent István Társulat, Budapest, 2000. (Itt a Kurcz Imre tevékenységét ismertető alfejezetben kapott helyet a roubaix-i misszió ügye: 77–84.)

² Bár több helyütt szó lesz még a forrásokról és megbízhatóságukról, e leírásban az alábbiakra támaszkodtam: Kotzic Károly: Ólmosbotos kommunisták megzavarták a roubaix-i Szent István Kör Istvánnapi ünnepségét. *Magyarság*, 1929. augusztus 23. 7. (Az írást átvette a *Párisi Magyarság* is). P. 878. f. 8/270. ó. e. 122–124. Virág Ferenc (Karikás Frigyes) jelentése a KMP bécsi irodájának. Paris, 1929. szeptember 3.; Archives Nationales (a továbbiakban AN) F7 13542.; Desmettre főfelügyelő jelentése Nord megye prefektusának, Roubaix, 1929. augusztus 20. (A jelentés megtalálható a PIL-ben is, jelzete: 508. f. 4/2 ó. e. II. dosszié. 142–144. A továbbiakban, ahol csak lehet, a könnyebben ellenőrizhető magyarországi jelzetre hivatkozom.)

³ Pécsi Anna: *Magyarok a franciaországi forradalmi munkásmozgalomban, 1920–1945*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 127–132.

azonban igen gyatra, a hivatkozások, amennyiben megadja őket, nem ellenőrizhetők.) A levelezésből és a rendelkezésre álló dokumentumokból érzekelte ugyan, hogy a helyi magyarság, illetve a francia egyházi és világi hatóságok közötti viszony feszült, de ennek okát teljesen másban látta. „1929. szeptember 18-i eseményekről” ír, amelyek során a lille-i püspökség kifogást emelt Kurcz Imre ottani szolgálata ellen, különösen azért, mert a lelkész a területi revízió mellett és a trianoni békeszerződés ellen folytatott propagandát. Tud a bírósági tárgyalásról is, de a dolgokat teljesen félreértve úgy ír róla, mintha azt a roubaix-it magyar katolikus lelképásztor ellen folytatták volna. Egyes nevek (például Ölvedi) pontos leírásával neki is gondjai vannak, ugyanakkor egyházi és antikommunista szemlélete folytán olyan szöveget hoz létre, amely igen kevés ponton illeszkedik az események mégoly önkényesen összeállított sorához. Az egyház iránt vállaltan empatikus szöveg írója afeletti igyekezetében, hogy az elbeszélés hézagait kitöltse, olyan narratívát produkál, amely épp az eseménysort elindító tényt (a verekedést) magát felejt ki. Ily módon a két konkurens narratíva (a katolikus és a kommunista) egyaránt hamisan interpretálja az eseményeket. E sorok szerzője sem gondolja magát az abszolút igazság bajnokának, de a rendelkezésre (s az előbb bemutatott két szerző rendelkezésére is) álló és felhasznált források jóval árnyaltabb és differenciáltabb kép megrajzolását teszik lehetővé. S a verekedés, amelyet nyilván nem lehet és nem is tanácsos leírni,⁷ jó alkalmat teremt ahhoz, hogy a franciaországi magyarok társadalmi struktúrájáról és a magyar–francia kapcsolatok mineműségéről szó essen.

Parancsnokok

Az 1929-es év mozgalmas a magyar–francia kapcsolatok történetében és a magyar köztörténetben is. Javulni látszottak a frankhamisítás után eléggé megromlott kapcsolatok Budapest és Párizs között: Párizsban 1929 júniusában szívélyesen fogadták Bethlen István miniszterelnököt. Az úgynevezett optáns-pörben – francia ösztökélés mellett és nyomán – a magyar és a román álláspont elmozdult a holtpontról. 1929 augusztusában megkezdődött a Magyarok Világkongresszusa Budapesten; Kis-

baconban elhunyt Benedek Elek; Angliában zajlott az Arrowe-parkban megrendezett cserkész világtalálkozó, ahol a magyar csapat szép sikert aratott. Az átlagos újságolvasót pedig a később hírhedtté váló tiszazugi arzénos gyilkosságokról szaporodó újsághírek foglalkoztatták. Ebben a környezetben lett néhány napig tartó szenzáció a roubaix-i verekedésből.

A történetek mitizálását segíthette volna néhány, a korszakban széles körben nem ismert tény is. A verekedésben voltaképpen két literátus értelmiségi állt egymással szemben. A Párizsi Magyar Egyesület Észak-Franciaországba küldött szervezőtitkára egyáltalán nem volt ismeretlen a korszak irodalomszerető közvéleménye előtt. Az 1903-ban, Érsekújváron született Ölvedi László (Ölvedi János újságíró bátyja) a húszas évek elején jelentkezett verseivel a szlovenszlovi magyar irodalmi életben.⁸ Első köteteit (*Valakit várunk*, 1922; *A bányász éneke*, 1923) a kritika lelkesen üdvözölte (kezdetben még a kommunista Fábry Zoltán is), s a *Prágai Magyar Hírlap* támogatása nyomán nevét hamarosan Mécs Lászlóé mellett emlegették. Ölvedit tehát a felvidéki magyar líra egyik nagy reménységének tartották. Külföldi egyetemi tanulmányai után azonban nem térhetett vissza Csehszlovákiába, mert – állítólag – egy nemzetközi diákvitában Genfben élesen fellépett a csehszlovák állam ellen.⁹ (Ennek ugyanakkor némileg ellentmond, hogy a költő még 1929 késő tavaszán is csehszlovák állampolgár volt, s igyekezett elkerülni a csehszlovák sorozóbizottságot.)¹⁰ 1928 elején küldték Párizsból az észak-franciaországi iparvidékre, hogy segítsen a helyi magyar intézmények kiépítésében. Ölvedi szorgalmasan küldte is a jelentéseket, de sok baja volt. A budapesti kormányzatéhoz hasonló ideológiájú (saját szóhasználatában „politikamentes”) Párizsi Magyar Egyesület fennhatóságát ki akarták terjeszteni egész Franciaországra, s ez nem mindenütt tetszett a helyi közösségeknek. A roubaix-i Szent István Kör volt az északi szervezkedés kiszemelt központja: az 1926 óta működő katolikus irányítású egyesület az egyetlen ilyen szervezet volt a vidéki Franciaországban; a magyarok politikai mozgósítását eladdig nagyrészt a kommunista, kisebb részben a szocialista munkásmozgalom monopolizálta. Ölvedi

⁸ Értékeléséről lásd CSANDA Sándor: *Első nemzedék*. Madách Kiadó, Bratislava, 1982. 108–112.

⁹ Életéről a kortárs feldolgozók közül lásd GÁBOR Géza dr.: *Ölvedi László*. Tóth Alajos könyvnyomdája, Sopron, 1931; JANKOVICS Marcell: *Ölvedi László emlékezete. Elmondotta Érsekújvárott, 1941. június 22-én*. Farkas Könyvnyomda, Érsekújvár, 1941; FÓNOD Zoltán (szerk.): *A Cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona*. Madách–Pozsonium, Pozsony, 1997. 246–247. (A szócikket Turczel Lajos írta).

¹⁰ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) K-708. A Franciaországi Magyarok Demokratikus Egyesületének iratai. 3. cs. 3. t.; Uo. Párizsi Magyar Egyesület levelezése 1928–1934. Ölvedi-dosszié. 323. Ismeretlen levele Ölvedi Lászlónak. Paris, 1929. május 6.

⁷ Lásd Gyáni Gábor fenntartásait a „csata” mint történeti esemény konstruáltságával és leírhatóságával kapcsolatban: *Elbeszélhető-e egy csata hiteles története? Metatörténeti megfontolások*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2006/1. 121–133. – Egy, a roubaix-ihez hasonló verekedés ugyan csak erős túlzással tekinthető csatának, de a levonható következtetések hasonlóak.

hamarosan elégedetlen jelentéseket küldött az északi textilvárosból, miszerint a Kör vezetői esetenként túlzottan elnézőek a kommunista szimpatizánsokkal, nem fogadják el a párizsi központ instrukcióit. Szalay István házgondnok háromszor is letépte a PME határozatát, amely egyik tagtársuk kizárásáról rendelkezett, s közölte, hogy a párizsiak neki nem parancsolnak.¹¹ 1928-ban pedig szüreti multságukat éppen akkor akarták tartani, amikor a szomszédos település magyarjai saját társaskörük házavatójára készültek, s tervüktől csak nagy ügyel-bajjal sikerült eltántorítani őket.¹² Az északi szervezkedés súlypontját hamarosan áthelyezték a közeli Hénin-Liétard-ba (ma: Hénin-Beaumont, Pas-de-Calais megyében), ahol Bodnár Ödön Julián egyesületi tanító vezetésével és Ölvedi közreműködésével élénk magyar kultúrélet bontakozott ki. A roubaix-i magyarokhoz rendszeresen kijárt a párizsi Magyar Ház doktornője, Papp Karola (és bizonyos esetekben a kommunista betegeket is ellátta), ami szintén használt a Kör népszerűségének. Ölvedinek azonban, úgy tűnik, nem csak a roubaix-i magyarokkal gyűlt meg a baja, hanem 1928 végén összekapott Mademoiselle Derville-lal is. Sőt, főnökei 1929 tavaszán többször nyomatékosan figyelmeztették a számviteli és a pénzügyi fegyelem betartására, s egy ízben még „aluszékonyágát” is felrótták neki, mert emiatt fontos találkozókat késett le.¹³ A roubaix-i verekedésben megsérült, ám sérülése nem tűnt veszélyesnek, mert szeptember 2-án már dolgozott. Helyzete azonban megváltozott: elkerült Párizsba, majd 1929 decemberében elhagyta Franciaországot és Budapestre ment, többek közt betegségére hivatkozva. „És nagyon boldog lennék, ha egy két-három hónapos költséges orvosi kezeléssel kikerülhetem az operációt.” – S ehhez keserűen hozzátette: „ez is szép emlékem a PME-től”.¹⁴ Budapesten a Nemzeti Szövetség központjában talált munkát, és folytatta irodalmi tevékenységét. Betegsége azonban nem javult, s egy 1931-es szőfiai út után csak súlyosbodott: a fiatal költő az év júniusában Budapesten elhunyt, nem sokkal 28. születésnapja után. Bár a nekrológokban nem említették meg a halál okát, Gábor Géza már abban az évben megjelenítette Ölveditől kis füzetét, amelyben azt írta, hogy a költő halálát a kommunistákkal való verekedésben kapott rúgás következményei okozták.¹⁵

¹¹ Uo. 1. cs. 2. t. Ölvedi László a PME elnökségének. Paris, 1928. szeptember 11. 546–548.

¹² Uo. Ölvedi László a PME elnökségének. Hénin-Liétard, 1928. október 21. 558–559.

¹³ MOL K-708. 3. cs. 3. t. Dvortsák ügyvezető alelnök Ölvedinek. Paris, 1929. június 18. 332.

¹⁴ Uo. 336. Ölvedi levele ismeretlennek. Paris, 1929. december 10.

¹⁵ Ölvedi László dr. *Prágai Magyar Hírlap*, 1931. június 24. 3. Szlovenszko magyarsága is képviseltette magát Ölvedi László temetésén. Uo. 1931. június 25. 5–6. dr. ALAPY Gyula: In memoriam – emlékezés Ölvedi Lászlóra. Uo. 1931. június 28. 6. A verekedés okozta szövődményekről lásd GÁBOR Géza dr.: i. m. 5.

Egy évtizeddel később Jankovics Marcell (és vele együtt a költőt méltató Tamás Lajos) szerint a költőt Párizsban kommunisták rugdosták meg, s ez volt korai halálának kiváltó oka.¹⁶ Turczel Lajos pedig már a tüdőt ért, elrako sodott késszúrást említi okként.¹⁷ Nem tudni arról, hogy Ölvedit másodszor is megtámadták volna Párizsban, így a késeles valószínűleg a roubaix-i „összekarcolás” lehetett. Ölvedi pontos betegségét természetesen nem ismerjük, az azonban kétségtelen, hogy már 1929 augusztusa előtt is betegeskedett: 1928 végén arra való hivatkozással kért szabadságot, hogy a klíma aláássa az egészséget.

Bár a verekedésben nem vett részt, sőt ezekben a napokban nem is volt a városban, szintén kulcsszerepet játszott az eseményekben Karikás Frigyes (1895–1938, más adatok szerint 1942), aki akkoriban a franciaországi magyar kommunisták hivatalos vezetője volt. A lakatos képesítésű pártmunkást 1928-ban küldte Franciaországba a KMP Külföldi Bizottsága, hogy helyrehozza a korábbi frakcióharcok és kiutasítások által megtépázott szervezeteket. Karikás a Tanácsköztársaság bukása után Bécsen keresztül a Szovjetunióba menekült, ott diplomát szerzett, és megindult szépírói pályája is. Műveiben főleg a magyarországi proletárdiktatúra harcait mutatta be; novellafüzéréből készült *A harminckilences dandár* című film (1960). Karikás jelentéseiből tettekiész, sőt időnként a pártzsargonból is ki-kibeszélő kommunista aktivista portréja rajzolódik ki, aki „Fritz”, esetleg „Virág Ferenc” néven küldözgette leveleit, jelentéseit a bécsi központnak, amellyel távolról sem volt harmonikus a kapcsolata.¹⁸ Egyrészt a húszas években a KMP-ben Kun Béla és Landler Jenő között dúló frakcióharcban az utóbbi pártján állt, s ezt Landler 1928-ban bekövetkezett halála után nem írták a javára. Másrészt a franciaországi szervezet vezetője egyáltalán nem rejtette véka alá kifogásait a bécsi központban uralkodó állapotokkal kapcsolatban: bírálta a koordinálatlan személyzeti politikát, a fejtelenséget és a doktriner irányítást. Az sem szegte kedvét, hogy Bécsből egyfolytában csak ledorongolást kapott. Karikás jó kapcsolatot épített ki a Franciaországban élő Károlyi Mihály gróffal, aki akkoriban mind határozottabban a Komintern felé fordult; tekintélyét, támogatását sikerült megnyerni számos, a kommunista mozgalom számára fontos és nagy nyilvánosságot kiváltó ügyben.¹⁹ Károlyi 1929 második felében kiállt a Sopronkőhidán

¹⁶ JANKOVICS Marcell: i. m. 4., 8.

¹⁷ FÓNOD Zoltán: i. m. 246.

¹⁸ PÉCSI Anna: i. m. 111–118.

¹⁹ Karikás tevékenységéről lásd PIL 878. f. 8/ 270. ő. e.

éhségstrájkoló kommunista foglyokért, s a párt szerepet szánt neki a roubaix-i perben is – holott a gróf sem volt jelen az összetűzés alkalmával. Karikás ugyanakkor helyeselte és bátorította a „követési-fasiszták”²⁰ elleni fizikai erőszakot. Roubaix egyáltalán nem volt elszigetelt eset. 1928. augusztus 19-én már volt egy kísérlet a Szent István Kör (kommunista szóhasználat: „Pista-kör”) ünnepségének szétzavarására, ezt akkor még Ölvedi fellépése megakadályozta.²¹ S hogy a roubaix-i történések egyáltalán nem spontán alakultak, arra egyértelműen utal Karikás beszámolója is: „mi még tavasszal elhatároztuk, hogy alkalomadtán elbánunk velük”.²² 1928 októberében a kommunisták megverték Bodnár Ödön hénin-liétard-i magyar tanítót és Ivics Kálmán méricourt-i bányászt. Az 1929. augusztusi roubaix-i verekedést Karikás egyáltalán nem helytelenítette, sőt dicshimnuszokat zengett az elkövetőkről. 1930 folyamán pedig hasonló típusú támadások érték a párizsi Magyar Házban gyűlésező Párizsi Magyar Diákegyesületet és a párizsi Wagram-teremben összegyűlő magyar revíziós nagygyűlés résztvevőit.²³ Karikást 1931-ben – minden bizonnyal a pártvezetőséggel való összetűzése miatt is – visszahívták Párizsból, és illegálisan Magyarországra küldték. Az illegális párt vezetőivel, Sallai Imrével és Fürst Sándorral együtt 1932-ben letartóztatták és halálra ítélték. A nemzetközi tiltakozás hatására 1935-ben kiengették a Szovjetunióba, ahol a sztálini terror időszakában, 1938-ban leartóztatták és elítélték. Vélhetően 1942-ben hunyt el.

A történet többi szereplőjéről lényegesen kevesebbet tudunk. A szentpéterfai születésű, horvát nemzetiségű Kurcz Imre fiatal káplánként kerül Észak-Franciaországba (1924-ben szentelték pappá a szombathelyi egyházmegyében). A verekedés az ő renoméjának sem tett jót. Bár Borovi József eufémizmusaiból nehezen hámozható ki az igazság, úgy tűnik, hogy az irredenta propagandában való részvétele feszélyezte a felettes francia egyházi hatóságokat (a Kör 1929 júliusában csatlakozott a Revíziós Ligához): Liénart lille-i püspököt és Chaptal párizsi segédpüspököt, aki a püspöki karban az országban élő idegenajkúak pasztorálásának felügyeletével volt megbízva. Kurcz nem érezhette jól magát

²⁰ A kifejezés a korszak brosúrirodalmában is jelen van, s felhasználja a franciaországi magyar munkásmozgalom első szintézisteremtő kísérlete is: ARANYOSI Magda: A franciaországi magyar munkásemigráció történetéhez. *Párttörténeti Közlemények*, 1961/3. 59–85.

²¹ MOL K-708. 1. cs. 2. t. Ölvedi László jelentése. Paris, 1928. augusztus 28. 538–539.

²² PIL 878. f. 8/270. ó. e. 122–124. Virág Ferenc (Karikás Frigyes) jelentése. Paris, 1929. szeptember 3.

²³ Archives de la Préfecture de Police de Paris (a továbbiakban APP), BA-2182, dossier: Ligue Hongroise oppositionniste au Traité de Trianon, információs jelentés. Paris, 1930. június 5.

Franciaországban; 1930 júniusában Párizsba helyezték, majd 1931 végén hazatért, és kisebb, a szombathelyi püspökség fennhatósága alá tartozó plébániákon szolgált: 1932 és 1936 között Tótszentmártonban, később Vaskeresztesen.

Harcosok

Az első világháború után a háborúból győztesként kikerült, ám vérszen kivérzett és jelentős részben (északon és keleten) lerombolt Franciaországnak égetően szüksége volt munkaerőre. Ezt a konjunktúrát kihasználva magyarok tízezrei keltek útra, hogy szerencsét próbáljanak Párizsban vagy valamelyik iparvidéken. Pontos számukat nehéz megbecsülni, különösen azért, mert a beutazó munkások nagy része illegálisan tartózkodott Franciaországban, ráadásul az időnkénti konjunktúraváltások is hatottak a kolónia létszámára. 1922–1923-ban a kivándorlás újabb lökést kapott a magyarországi bányabezárások által generált munkanélküliség hatására: a korábbi néhány száz főről a húszas évek derekára több tízezer főre szaporodott a franciaországi magyar kolónia létszáma.²⁴ A legálisok-illegálisok számának bemutatására elég annyi, hogy míg a magyar publicisták 15 000–30 000 fő között becsülték a Párizsban és környékén élő magyarokat, addig egy 1932-ben keletkezett rendőri jelentés 9000 főre tette a számukat.²⁵ A munkát kereső magyarok Franciaországon belül is egyenlőtlenül oszlottak meg. Jelentős részük a fővárosban és közvetlen környékén próbált boldogulni. Másik nagy csoportot képeztek az északi bánya- és iparvidéken (Lens, Méricourt, Lille, Valenciennes, Sallaumines, Hénin-Liétard, Roubaix) dolgozók. A harmadik nagy csoportot a Rhône völgyének nagyvárosai és ipartelepei foglalkoztatták. Lyon, Grenoble, Isieux magyarjairól a korabeli krónikás feljegyezte, hogy csaknem mind sárváriak, akik az ottani selyemgyártás megszűnte után próbáltak szerencsét Franciaországban. Keleten, Elzászban, néhány ipartelepen is lehetett magyarokat találni: Mulhouse-ban

²⁴ Pécsi Anna: i. m. 27–28. (40 000 főre teszi a magyarok állandó számát.) MOLNÁR Sándor: *Magyar sors francia földön*. Párizsi Magyar Akadémia, Paris, [1932]. 5–8. (Családtagokkal együtt 70 000 emberről beszél.) Külön problémát jelent az utódállamokból kivándorolt magyarajkúak számának felbecsülése.

²⁵ AN F7. vol. 13542. Összefoglaló a Párizs környékén élő magyar emigrációról. Párizs, 1932. augusztus 9. – Ugyanakkor egy bizalmas rendőri jelentés 1940-ben viszonylag pontosan (sőt, talán némileg túlbecsülve) 30 000 főben adja meg a franciaországi magyar kolónia számát. Lásd APP BA-2182, rapports, divers, szigorúan bizalmas jelentés. Paris, 1940. április 5.

és például (rövid ideig) a creitzwald-falcki ipartelepen. Más nagyobb városokban (Bordeaux, Marseille, Rouen) is léteztek kisebb magyar kolóniák. Végül Molnár Sándor, a Párizsi Magyar Egyesület főtitkára további 4000–5000 főre becsülte 1931-ben a francia igazgatás alatt álló Algériában élő magyarok számát.²⁶

Ami az Észak-Franciaországban élő magyarok számát illeti, itt csak becslésekre hagyatkozhatunk, de a számuk több ezer lehetett. Egy jelentés szerint 1929-ben a roubaix-i magyarok száma 900-ra volt tehető, s közülük kb. 100-an érkeztek Csehszlovákiából.²⁷ Egy másik, csaknem egy időben keletkezett híradás egész pontos számmal szolgál: írója 635 roubaix-i magyarról tud – igaz, nem tudható, hogy ebbe beleérti-e a várossal csaknem egybeépült ipartelepek munkásságát is.²⁸

A város, a 19. század „francia Manchestere”, a textilipar egyik nemzetközi központja, az első világháború előtti években élte fénykorát. A csaknem négy évig tartó német megszállás kivérezte, az iparág ismétlődő válságai pedig állandósították az instabilitást. A városnak 1896-ban volt a legtöbb lakosa (124 000), majd lassú fogyás indult meg (ma harmincezerrel kevesebben laknak itt). Roubaix 1929-ben körülbelül 117 000 lakosú város volt. A két világháború közötti időszakban szocialista polgármester vezette: Jean-Baptiste Lebas (1878–1944). Lebas nemcsak sikeres helyi politikus volt, akinek szociálpolitikai programja néhány esetben megelőzte korát, hanem az első Blum-kormány (1936–1937) munkügyi minisztereként kulcsszerepe volt például a nyolcvanórás munkahét, a fizetett szabadság és más szociálpolitikai intézkedések bevezetésében is. Lebas a francia szocialistáknak (SFIO – *Section française de l'Internationale Ouvrière*) abba a csoportjába tartozott, amely kezdettől fogva, a tours-i kongresszuson történt szakítás óta idegenkedett a kommunistáktól.

A városban élesen megosztott magyar közösséget találunk, amelynek – ellentétben a viszonylag jó körülmények között élő bányászokkal – nagyon meg kell küzdenie a mindennapi betevő falatért. A helyi magyarok közel fele gyapjúfésülőként dolgozott, ami igen izzadságos és fárasztó munka volt, s körülbelül nyolcvanán találtak alkalmazást valamelyik vas- vagy faipari vállalkozásnál. A munkaadók rendszerint elégedettek

voltak a magyar munkásokkal; a térségben a lengyel vendégmunkásoknál lelkiismeretesebbnek tartották őket, és a bűnözésre való hajlamuk is kisebb. Egy mozzanat érdemel kiemelt figyelmet a polgári radikális havilap tudósításából: a magyarok jelentős része vadházasságban élt, mert a párizsi magyar konzulátus lassúsága miatt a hivatalos házasságkötésre hónapokat, sőt éveket kellett várni.²⁹ A magyarok döntő része Magyarország két régiójából érkezett: a keleti határ mellől (Csenger, Sima, Nagygéc környékéről) és a Dunántúl középső részének ipari régiójából: Felsőgalláról, Bánhidáról, Oroszlányból, Lábatlanból. A tizenegy elfogott személy közül, akiknek ismerjük az adatait, öten (illetve hatan) ebből a térségből származtak. Egy ember született Hódmezővásárhelyen, s a tragikus módon elhunyt Molnár Márton volt az egyetlen, aki Budapesten látta meg a napvilágot.³⁰

Ez a kisebb falunyi magyar közösség elég mély politikai-világnézeti elmentések közepette élte mindennapi életét. A (legalább) háromosztatú mezőben a legszervezettebbnek kétségtelenül a kommunisták tűnnek. Kortárs megfigyelők (és a pártszervezet jelentései) szerint 150 és 200 fő között lehetett a párthoz ilyen vagy olyan szálakon kötődő munkások (párttagok vagy a kommunista irányítású szakszervezet, a CGTU – *Confédération générale du travail unitaire* – tagjai) száma. A kívülállóknak számára zártnak tűnő, fegyelmezett csoport az egyik legaktívabb kommunista csoportosulás volt vidéken. Bár csak 33–35 párttag alkotta, de a kommunista irányítású *Párizsi Munkásból* 175 példány fogyott körükben. A csoport rendszeres összejöveteleket, táncmulatságokat, kirándulásokat szervezett tagjainak, sőt – és itt akár az egyházi liturgia is eszünkbe juthat – vasárnap délelőttönként 10 órakor együtt hallgatták a moszkvai rádió adását. Az együttlétek tartalmáról felvilágosítást adhat egy fennmaradt röplap az 1929. szeptember elsejei ünnepségről, amelyet a roubaix-i csoport együtt szervezett a lens-i, a méricourt-i, sőt a brüsszeli magyar munkásokkal. Itt a piknikkel összekötött ünnepélyen sakkverseny, futballmérkőzés, táncmulatság és proletkult-előadás szerepelt a programban. A gyerekeknek nem kellett a belépőért fizetniük, s a szervezők még arra is gondoltak, hogy a távolabbról érkező elvtársakat egy helyismerettel rendelkező várja a villamos-végállomásnál és eligazítsa

²⁹ Uo. 406.

³⁰ PIL 508. f. 4/2. ó. e. I. dosszié. 48–49. Jelentés a Sûreté Générale igazgatójának. Lille, 1929. augusztus 20. – A jelzett bizonytalanság abból származik, hogy az egyik elkövető, Madarász József festőművész születési helyének „Szentmiklós” van beírva. Ilyen nevű településből legalább féltucat volt a trianoni Magyarországon. Amennyiben a település a Tata közelében található Dunaszentmiklós, úgy ez a hatodik térségbeli település.

²⁶ MOLNÁR Sándor: i. m. 5–7. Plasztikus leírás az emigránsok társadalmáról: PIL 794. f. Bóta Ernő iratai. 2. ó. e. I. dosszié. 22–23.

²⁷ MOL K-28. Miniszterelnökség, Kisebbségi és Nemzetiségi Osztály iratai, 166. cs. 286. t. 26. f. Bodnár Ödön tanító jelentése a Julián Egyesületnek. Hénin-Liétard, 1929. március 12.

²⁸ PILUS János: Magyarok Roubaix-ban. *Századunk*, 1928. augusztus–szeptember. 401–408.

őket. „A forradalmi magyar munkásság eme ünnepélyét támogatni elvárás kötelesség!” – hangsúlyozta a röplap.³¹ Ennek a céltudatos, fegyelmezett magatartásnak köszönhetően egy rendőri jelentés szerint a helyi kommunista pártszervezetben a magyar tagok száma csaknem annyi volt, mint a franciáké. A helyi pártszervezet rendszerint a helyi, *Proletarienne* nevű kávéházban vagy vendéglőkben gyűlt össze. Ilyen típusú, szervezett működést látva elképzelhetetlennek tűnik, hogy a helyi pártszervezet a felsőbb pártszervek tudomása nélkül támadta volna meg a katolikus munkáskört (különösen mert a támadók között francia munkások is voltak, egyiküket bíróság elé is állították).³² A csoport működéséről elégedetten nyilatkoztak az inspektorok is, így az 1928-ban oda látogató Gerő Ernő. A helyiek súlyát jelzi, hogy a CGTU égisze alatt 1928-ban tartott országos konferenciára Párizson kívül csak Roubaix delegálhatott három küldöttet, a többieknek kevesebbel kellett beérniük.³³ Ugyanakkor 1929-re a roubaix-i szervezetben is a stagnálás, bizonyos esetekben a visszafejlődés jelei kezdtek mutatkozni, így a katolikus kör jelenléte fokozott provokációt jelentett az iparvidéken ténykedő magyar kommunisták számára. Ez a zárt, szektás viselkedés nyilvánvalóan nem volt független a Francia Kommunista Párt 1927-ben, a Komintern utasítására végrehajtott irányváltásától, amely az osztályharc fokozására szólított fel, és elzárkózott bármely más baloldali erővel, így a „szociálfasisztának” nevezett szocialistákkal való bárminemű együttműködéstől. Ennek az irányvonalnak a következtében a párt az 1928-as nemzetgyűlési választáson jelentős visszaesést könyvelhetett el: képviselők száma 24-ről 12-re csökkent.

A magyar szociáldemokratáknak is volt csoportjuk a városban (Világosság), ám korántsem olyan népes, mint a kommunistáké, és megosztott is volt a magyar politika megítélésében. Honi politikusok (például Peyer Károly) mellett emigránsok is megjelentek körükben (Garbai Sándor, Károlyi Mihály), és egy közelebbről meg nem határozott időpontban (legalábbis az egyik alapító, Bóta Ernő emlékezete szerint) az Emberi Jogok Magyar Ligája is rendelkezett fiókszervezettel a városban. A környező városokban élő szocialista csoportok vezetői közül némelyik

³¹ A röplapot lásd PIL 508. f. 4/2. ő. e. II. dosszié, 147–151. Nord megye prefektusa a belügyminiszternek. Lille, 1929. augusztus 29. – A proletkult-előadás a kommunista kultúrőrök jellegzetes, politizáló része, leginkább a mai performance-ra hasonlít.

³² A roubaix-i magyar kommunistákról: Pius János: i. m.; PIL 508. f. 4/2. ő. e. II. dosszié, 185–186. Blanquart különleges felügyelő a Sûreté Générale igazgatójának. Lille, 1931. március 16.; PIL 878 f. 8/270. ő. e.

³³ PIL 878. f. 8/270. ő. e. Gerő Ernő jelentése. 1928. szeptember 23. 73–74.

(Cézár Sándor) kereste a kapcsolatot a Párizsi Magyar Egyesülettel, például azért, hogy részesüljenek a Magyar Ház által biztosított orvosi ellátásból.³⁴ A szociáldemokraták-szocialisták száma Roubaix-ban néhány tucatra rúgott.

A másik, a kommunistákéval egybevethető szervezet a katolikusoké volt. Ezt 1927–1928-ban a „túlbuggók” többször úgy minősítették, mint érdemtelen a magyar követség bizalmára – annak ellenére, hogy a kezdeményező, Derville kisasszony magas magyar állami kitüntetést is kapott 1927 novemberében. A missziós nővéreket és Kurcz atyát Bodnár Ödön, hénin-liétard-i tanító, levelében alkalmatlannak tartotta a helyi magyarság irányítására, mert „részben a hozzá nem értés, részben a hivatásukból eredő túlságos elfogultság miatt nem képesek a Kör kulturális vezetésére s az azon kívül álló magyarok szervezésére”; programjukban pedig túltengnek a léha foglalatosságok, mint például a táncmultságok.³⁵ Ezek az alkalmakon (így azon az ominózus augusztus 18-án is) 150–200 fő jelent meg rendszeresen – még ha a misékre kevesebben is jártak.

Stratégia és következtetések

A verekedés tehát nem lehetett véletlen. A kommunisták addigi kizárólagos „felségterületüket” érezték veszélyben, s egyáltalán nem alaptalanul.

A húszas évek közepétől részben helyi, részben budapesti kezdeményezésre számos olyan akció indult Franciaországban, amelyek a nem baloldali (hivatalos szóhasználatban: „politikamentes”) emigránsok megszervezésére irányultak. Tanítók, lelkészek és missziós nővérek érkeztek. A katolikus egyház kissé korábban reagált, mint a református, de a húszas évek végén református lelkészek is megjelentek a franciaországi magyarok körében. A *Párisi Munkással* szemben megindult 1928 nyarán a *Párisi Magyarság*, amelyet Pető Sándor adott ki, de valójában Honti Ferenc, a Revíziós Liga párizsi titkára szerkesztett. A kezdetben nehézségekkel küszködő, majd többször formátumot váltó, kéthetente megjelenő lapnak az volt a célja, hogy összefogja a közösségeket, egyfajta hírlevélként szolgáljon a szétszóródott kolóniák között. Hosszas

³⁴ Erről lásd OSZK Kézirattár. Fol. Hung. 3574/3. MOLNÁR B. Sándor: A francia nyelv hullámhosszán. 72–77.; MOLNÁR Sándor: i. m. 170–174.

³⁵ MOL K-28. Miniszterelnökség. Kisebbségi és Nemzetiségi Osztály iratai. 166. cs. 286. t. 26. f. Bodnár Ödön tanító jelentése a Julián Egyesületnek. Hénin-Liétard, 1929. március 12.

építkezés és huzavona után 1929 júniusában avatták fel a párizsi és a franciaországi magyarság új központját, a Párizsi Magyar Házat a rue Vaugirard közelében, a square Vergennes-en. A ház nemcsak a magyar egyesületeknek (sportklubok, dalkörök, diákok) és a Párizsban tevékenykedő magyar lelkészeknek adott otthont, hanem iskolaként, gyűlésteremként, munkaközvetítőként szolgált és nem utolsósorban rendelőként: a magyar Népjóléti Minisztérium támogatásával modern berendezésű orvosi és fogorvosi helyiségek várták a betegeket. Ugyancsak 1928–1929-ben került kézzelfogható közelségbe egy, a külföldön tanuló magyar diákoknak szánt párizsi Collegium Hungaricum felépítése is: ezt végül a gazdasági világválság hiúsította meg. 1928-ban beindult a gyereknaralattási akció, amelynek révén különvonatok vittek franciaországi magyar gyerekeket nyaralni Magyarországra, a gyermekvédő liga szigetmonostori és bakonyi üdülőtelepeire, ami szintén jelentős vonzerőt gyakorolt.

Ilyen körülmények között a fizikai erőszak, ha nem is vezetett tartós eredményre, mindenesetre nyomot hagyott a közösségben. A magyar kommunisták röplapjai, amelyek a „magyar papszajhák” és a „frankhamisítók lakásai”, a „trianoni szélhámoskodók” ellen uszítottak, annyiban célt értek, hogy 1930 tavaszán a helyi prefektus már azt írta, hogy a „magyar fasiszták és kommunisták” verekedtek össze.³⁶ Az 1929. októberi bírósági tárgyaláson a kommunisták felvonultatták tanúként Károlyi Mihályt, és a helyi Vörös Segély titkárát, Daniel Renoult-t is (utóbbi ki kellett vezetni a tárgyalásról a bíróság sértegetése miatt). Mindketten a magyarországi diktatúra elviselhetetlenségével húztak párhuzamot, illetve kiemelték: a katolikusok kémhálózatot működtetnek a városban, s a revízió előkészítésével újabb háború ki-robbantásán mesterkednek Európában. Ennek megfelelően tálalta az ügyet a kommunista sajtó is.³⁷

Tulajdonképpen sikerrel járt a hírverés: a roubaix-i magyar katolikus kör működése vesztett intenzitásából, a rendezvényeket átmenetileg kevesebben látogatták, s a lelkészek elég gyorsan cserélődtek. Kurcz utóda, Kozma Ferenc zalaegerszegi hitoktató is rövid ideig maradt a posztján.

Ráadásul a fő vonzerőként számon tartott orvosi vizitek is megszűntek 1930-ban. A Kör kis híján megszűnt.³⁸ A harmincas években pedig a gazdasági válság okozta munkanélküliség, majd a háború előszele apasztotta a helyi magyarság számát. 1941-re alig „nyolcvan, gondozásra méltó” református magyar maradt Észak-Franciaországban, s a katolikusok száma sem lehetett nagyságrendekkel magasabb.³⁹ Ugyanakkor az emigráns kommunista mozgalom is csapást szenvedett el: a hat éve megjelenő *Párizsi Munkást* – formailag Chiappe párizsi rendőrprefektus sértegetése miatt – a francia hatóságok 1929 novemberében betiltották. 1930 közepéig még öt másik néven megjelent (*Harcos, Új Harcos, Fáklya* stb.), de rövidesen valamennyi változat ugyanerre a sorsra jutott.

Ahogy a bevezetőben említettem, önmagában az 1929-es verekedés nem érdekes: azok a feszültségek és folyamatok annál inkább, amelyek az erőszak ki-robbanásához vezettek. A dinamikus magyar kormányzati offenzíva és a revíziós mozgalom találkozása veszélyeztette az éppen leszálló ágba jutott és erősen szektás irányba fordult helyi magyar kommunisták pozícióit, s vezetőik legitimnek, illetve megengedhetőnek vélték az elrettenést mint politikai eszközt. Az egymásnak feszülő, kiolthatatlannak tűnő indulatok végül is véres verekedésben robbantak ki.

³⁶ AN F7. vol. 13542. Nord megye prefektusa a miniszterelnöknek. Lille, 1930. április 4.

³⁷ Hozzáteszem, hogy erre a szereplésre sem Károlyi, sem Károlyi Mihályné nem tér ki emlékirataikban (sem a magyar, sem az angol nyelvű verzióban). Vö. Une bagarre éclate à Roubaix au Cercle Catholique Hongrois. *L'Humanité*, 1929. augusztus 20.; Le guêt-apens des fascistes hongrois à Roubaix. *L'Humanité*, 1929. október 13. – A bulvársajtó szintén szenzációhajhász egzotikumként tálalta az esetet, a valósághoz azért közelebb eső hangsúlyokkal: L'agression communiste à Roubaix. *Petit Parisien*, 1929. augusztus 20.

³⁸ MOL K-708. 2. cs. Kozma Ferenc-dosszié. 995–1018.

³⁹ MOL K-28. 166. cs. 286. t. 1941-D-15497. Ravasz László püspök és Balogh Jenő Csáky Istvánnak. Budapest, 1941. január 16. (Molnár Ida diakonissza jelentése alapján.)